

Huvitav konverents

Riias

■ 13.–14. mail 2004 toimus Riias Goethe Instituudis rahvusvaheline konverents teemal “Rahvusliku eliidi kaotamine ja uuendamine Balti riikides 1939–1991”. Osalema olid kutsutud ajaloolased kolmest Balti riigist, Saksamaalt ja USA-st. Ürituse korraldajaks oli prof. Erwin Oberländer Mainzist, Läti Ajaloolaste Komisjoni liige. Esimesel päeval käsitleti eliidi kaotamist ning teisel taasloomist. Oluliseks küsimuseks oli, kust pärines see eliit, kes saavutas Nõukogude aja lõpus iseseisvuse. Seda teemat on seniajani väga vähe uuritud.

Pärast sissejuhatavat ettekannet pidid iga riigi esindajad kirjeldama olukorda oma riigis ja sellele järgnes ulatuslik lõpudiskussioon. Samas diskuteeriti ka pärast iga ettekannet. Kahjuks pidid aga leedu kolleegid viimasel minutil osalemisest ära ütlema. Seetõttu võttis nende teemad üle prof. Alfred Erich Senn Ameerika Ühendriikidest.

Avakõne pidas prof. Erwin Oberländer, kes skitseeris alustuseks Nõukogude rahvuspoliitikat aastani 1940 ning seejärel käsitles küsimust, kas Baltikumi eliidi, aga ka ülejäänud elanike tapmise puhul Nõukogude võimu poolt oli tegemist genotsiidiga või mitte. Pärast põhjalikke juriidiliste ja ajalooliste aspektide analüüsi jõudis prof. Oberländer järeldusele, et siinkohal tuleks rääkida inimusevastastest kuritegudest ning Nõukogude kuritegude genotsiidina karakteriseerimiseks puuduvad siiski olulised aspektid. Säärast arusaama ei jaganud aga mitte kõik osavõtnud ning järgnes elav arutelu.

Aigi Rahi-Tamme ettekande olukorra kohta Eestis luges ette dr. Olaf Mertelsmann, kes omalt poolt täiendas, et stalinistliku rahvuspoliitika oluliseks osiseks oli ka vana eliidi osaline integreerimine. Prof. Ilgvars Butulis kirjeldas järgnevalt eliidi kaotust Lätis ning siinjuures ilmnisid arvukad paralleelid Eestiga, samas tuli ette muidugi ka erinevusi. Ka prof. Alfred Erich Senni ettekandes ilmnisid nii sarnasused kui ka diferentsid. Teises osas

rääkis prof. Senn Leedu uue eliidi ülesehitamisest. Esile tasuks tõsta asjaolu, et Leedu partei juhtkonnal õnnestus kõige paremini püüda venekeelse elanikkonna sisserännet ja venelaste mõjuvõimu Leedu Kommunistliku Partei siseselt. Prof. Senn rõhutas, et ta näeb feodalismi ja nõukogude süsteemi vahel palju sarnasusi. Vilniuse esimene parteisekretär olevat olnud nagu Moskva “vasall” oma “vürstiriigis”.

Teise päeva avaettekande pidas prof. Gerhard Simon Kölnist, kes promoveerus Tallinna endise linnaarhiivari Paul Johanseni juures. Prof. Simonit peetakse alates tema raamatu “Rahvuslus ja rahvuspoliitika Nõukogude Liidus” ilmumist 1986. aastal üheks rahvusvaheliselt enim tunnustatud eksperdik Nõukogude rahvuspoliitika alal. Mainitud raamat oli ka selle konverentsi teoreetiliseks baasiks. Prof. Simon andis üldise ülevaate Nõukogude uutest eliitidest alates viiekümnendatest aastatest ning illustreeris kõike seda näidetega kõige erinevamate Nõukogude vabariikidest. Uued rahvuslikud eliidid polevat alguses mingil juhul olnud nõukogudevastased, kuid aja jooksul süvenes tendents asetada oma liiduvabariigi huvid kõrgemale Moskva huvidest. Eriti Brežnevi ajal moodustusid vastavalt motole “kaadri stabiilsus” väga tugevad liiduvabariikidesisesed suhtevõrgustikud, kuid samas kasvasid pidevalt ka korruptsioon ja onupojapoliitika. Hilistel kaheksakümnendatel muutusid eliidid aga osaliselt iseseisvumisliikumiste kandjaks ning toetajaiks.

Prof. Rein Ruutsoo rääkis seejärel rahvusliku eliidi formeerumisest annekteeritud Eestis. Ta puistas oma teksti ka arvukalt isiklikke läbielamisi. Samamoodi talitas prof. Juris Rozenvalds oma ettekandes Läti kohta. Jällegi torkasid silma mitmed paralleelid ja erinevused kahe vabariigi vahel.

Lõpudiskussioonis kristalliseerusid välja kaks olulist äratundmist. Arengud kõigis kolmes Balti riigis tuleb tingimata paigutada üleliidulisse konteksti ning väga oluline on välja töötada võrdlus Eesti, Läti ja Leedu vahel ning välja tuua sarnasused ja erinevused. Kahjuks ei ole kuni tänaseni rahvusvaheline koostöö selleks piisavalt intensiivne.

Peaaegu kõik referendid viitasid raskusele defineerida rahvuslikku eliiti. Arvatavasti peaks eliitidest hoopiski mitmuses rääkima. Läbivaks teemaks oli ka võrgustike säilimine poliitilisi ja sotsiaalseid piire arvestamata. Tundub olevat aeg must-valgest ajaloopildist

taandumiseks ning äratundmiseks, et ühest küljest eksisteeris vastupanuliikumine, kuid teisest küljest ka kollaboratsioon. Enamik tegutses pigem nn. hallis tsoonis, ükskõik kas siis sakslaste või nõukogude võimu ajal, pragmaatilise koostöö ja passiivse vastuseisu/vastumeelsuse vahel. Kõik referendid lugesid baltisakslaste ümberasumise ja juutide hävitamise Saksa okupatsiooni ajal eliitide kaotamise hulka, kuna mõlemad grupid olid eliidi teatud osades väga tugevalt esindatud.

Ka täna, kolmteist aastat pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist, põhjustas konverentsi teema väga palju emotsionaalsust ning nii mõnigi osaleja pidi oma tundeid kammitsama. Teisest küljest oli konverents elav näide diskussiooni teaduslikustumisest. Jääb vaid loota, et selliseid rahvusvahelisi kokkusaamisi järgneb veelgi.

Olaf Mertelsmann

Rahvusvahelise Arhiivinõukogu säilituskomitee kohtus Eestis

■ 2000. aastal tööd alustanud Rahvusvahelise Arhiivinõukogu säilituskomitee (ICA-CPTE, International Council on Archives – Committee on Preservation of Archives in Temperate Climates) on nelja tegutsemisaasta vältel korraldanud tööküsimuste arutamiseks kolm kokkusaamist. Aastal 2002 toimus kohtumine Slovakkias, eelmisel aastal Sloveenias ning sellel aastal oli 7.–9. maini komiteelaste võõrustajaks Rahvusarhiiv.

Tavapäraselt on säilituskomitee kokkusaamistel arutatud möödunud aastal juhtunut, hetkel töös olevaid projekte ning kavandatud järgmise aasta plaane. Kuigi komitee liikmeskond on oluliselt arvukam, on välja kujunenud kindel kuni 15-liikmeline ning valdavalt erinevate riikide rahvusarhiivide esindajatest koosnev seltskond, kes kohaletulekuks ikka aja ja võimaluse leiab. Maikuisel kohtumisel Eestis osalesid Jozef Hanus (Slovakkia), Michal Durovic (Tšehhi), Tetyana Klymenko (Ukraina), Maria Rita Sagstetter (Saksamaa), Hans Budde (Saksamaa), Brent Thompson (Ameerika Ühendriigid), Sibylle Monod (Prantsusmaa), Marie-Therese Varlamoff (Prantsusmaa), Marie-Claude Delmas (Prantsusmaa), Jedert Vodopivec (Sloveenia), Gabriella Albrecht-Kunszeri (Ungari), Ted Steemers (Holland), Anna Michas (Poola) ja Ruth Tiidor (Eesti).

Tõised arupidamised toimusid kahel päeval – esimesel päeval Tallinna Linnaarhiivis ning teisel Tartus Ajalooarhiivi Vahi tänava hoones.

Kõige rohkem aega kulutati komitee poolt läbi viidavate augustis toimuva ICA kongressi töösessioonide sisu arutelule. Kavas on korraldada ohuplaneeringu ja riskianalüüsi alane ümarlaud ning arhivaalide füüsilise seisundi uuringute võimalusi tutvustav seminar.

Ohuplaneeringu-teemalise ümarlaua valmistavad ette Prantsusmaa, Poola, Tšehhi ja Saksamaa esindajad, kellel on lähiajast ka isiklik kogemus veeputuste põhjustatud kriisiolukordade lahendamisel.

Arhivaalide füüsilise seisundi statistiliste uuringute korraldamist, tulemusi ja võimalusi